

HİPOKRAT'IN TIP TARİHİNDEKİ YERİ VE BAZI SONUÇLAR

Ayşegül DEMİRHAN ERDEMİR¹

ÖZET

Bilimsel dönem eski Yunan'da Hipokrat'la (M.Ö. 460-377) başladı. Tıbbın babası olan Hipokrat'ın adı Yunan tıbbının ilk yaratıcı döneminin sembolüdür. Hipokrat, İstanköy adasında Cos'da doğdu. Tıbbı, Asklepyon'da öğrendi ve orada rahip-hekim oldu. Ayrıca Hipokrat, tıpta ünlü bir kişi olduğu zaman açık hava okulu kurdu. 80 yaşında iken Osmanlılar'ın Yenişehir Feneri olarak adlandırdığı Larisa'da öldü. Ancak mezarı kayıptır. Hipokrat'a ait olan 12 kitap, dil ve tıp tarihi uzmanı Fransız E.Littree(1801-1881) tarafından Fransızcaya çevrildi. Bu çeviri, 1839-1861 yıllarında yapıldı ve Corpus Hipocraticum adıyla yayınlandı ve sonra birçok dile çevrildi. On Ancient Medicine, diyetetik gözlemler ve pratiklerden elde edilen tıp san'atını veren Hipokrat yazmalarından biridir. Ayrıca ünlü Epidemic Diseases Thasos adası hastalıklarını özellikle belirtir. On Prognosis, Hipokrat hekiminin hastalık semptomlarına ait bilgileri açıklar ve detayları verir.

On Airs, Water and Places, belirgin iklim koşulları taşıyan bir kente giren hekime bu konudaki öğütlerini verir. On the Nature of Man, dört humor teorisini anlatan Hipokrat yazmaları arasında en önemli kitaptır.

Anahtar Kelimeler; Hipokrat, Tıp Tarihi, Anadolu Tıbbı

¹Prof. Dr., Maltepe Üniversitesi Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı, İstanbul-Türkiye.

ORCID No: 0000-0003-0916-707X

e-mail: ayseguldemirhanerdemir@gmail.com

Geliş Tarihi: 04/09/2021

Kabul Tarihi: 06/11/2021

GİRİŞ

Hippocrates (Hipokrat) Cos'da yaşamış ve öğretisini gerçekleştirmiştir. Eserleri **Corpus Hippocraticum** olarak adlandırılır.

Hipokrat, M.Ö. 460 yılında Cos adasında doğdu ve 377 yılında Teselya'da Larisa (Yenişehir Feneri)'da öldü. Mezarı kayıptır.

Cos'da hem bir öğretmen, hem bir seyyah tıp doktoru ve hem de birçok tezin yazarı olarak kabul edilen bir kişiydi. **Hipokratik Koleksiyon'un** tam olarak hangi parçalarını bizzat kendisinin yazdığı kesin olarak bilinmemekle birlikte hem yazım stili ve içeriği, hem de ona rakip olan öğreticilerin önceden bilinen tutum ve uygulamalarına bakılarak bazı makul atıflar yapılmıştır.

Cnidos, belki de Cos kadar önemli ve ondan biraz daha eski ve üzerinde öğretmen ve öğrenci gruplarının yaşadığı bir şehirdi. Hipokrat Külliyesi, sadece Corpus Hippocraticum'da bahsedildiği şekliyle ve Hipokrat yorumcularından (özellikle milattan sonraki ikinci yüzyılda yaşamış Galen) edinilen bilgilere göre bir tıbbi bilimsel eserler koleksiyonuydu. Bilim adamları Hipokrat'a atfedilen bazı yazıların aslında Cnidos'tan gelmiş olabileceğini düşünmüşlerdir.

Uzunca bir süre tarihçiler Cos ve Cnidos'un birbirlerine rakip merkezler olduğunu düşündüler. Ancak son zamanlarda yapılan analizler bu iki grubun, esasında ne birbirinden farklı, ne de birbirine rakip olabileceğini gösterdi. Yine de bilim adamlarının bu iki merkezde o güne kadar geçerli olduğunu düşündükleri yaklaşımların bir özeti, Yunan dünyasındaki tıp prensiplerini açıklamaya yardımcı olabilir.

Cnidos'un doğusunda kalan Mezopotamya'da uygulanmış bir sistemin benzeri olan ve hastalıkların etkilenen organa göre detaylı bir şekilde sınıflandırıldığı bir sistemin Cnidos'da da uygulandığı varsayılmıştır. Her bir hastalıkla ilgili olan ve o hastalık altında listelenmiş tedaviler basit ve seyrekli (1).

Aksine, **Hipokratçılar**, (öyle farzedilmişti) neredeyse hiçbir sınıflandırma yapmadı ve hasta idare ve sevkini teorik temeller yerine ampirik temeller üzerine oturtular. Tedavi açısından ise **Hipokratik Yöntemler**, Cnidian yöntemlerinden pek de farklı değildi.

Buna ek olarak, **Galen'e** göre, Cnidos'daki sistem, belirtilere dair detaylı teşhis üzerinde yoğunlaşmış, böylelikle neredeyse her bir belirti bir hastalık olarak

değerlendirilmiştir. Örneğin, yedi safra ve on iki idrar torbası hastalığı ve dört çeşit tüketim vardı (genelde kan tükürme anlamına gelirdi). Hastanın geçmişi eksiksiz ve açık seçik olsa da, hastadan çok hastalığın kendisine vurgu yapılırdı. **Hipokratik Yöntemler**, hastalık yerine hastayı ön plana çıkarırdı, fiziksel bulguların gözlenmesine ve değerlendirilmesine aşırı özen gösterilirdi. Bazı bilim adamları Hipokratik çalışmalarda ne zaman bu tür Cnidian özelliklerini gözlemleseler, o çalışmayı Cnidian kaynaklı olarak atfederlerdi. **Diyet ve Akut Hastalıklar Üzerine ve Hastalıklar Üzerine** adlı iki bilimsel eser, Cnidos'dan katkılar içerdiği için özellikle diğerlerinden ayrı tutulmuştur (2).

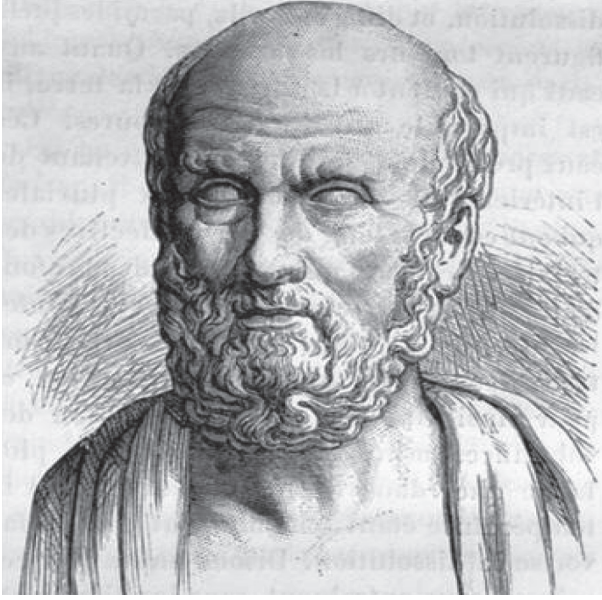
Bu okulun göze çarpan liderleri arasında **Euryphon**, **Ctesias**, **Chrysippos**, **Polycrates**, **Endoxos** ve **Aristotle'in** babası **Nichomachos** vardı. **Galen'e** göre büyük bir anatomist olan **Euryphon** zamanının en ünlü hekimlerinden biriydi ve Knidos Değişleri'ne birçok katkı sağlamıştı. **Hipokrat'ın** daha genç bir çağdaşı olan **Ctesias**, **Artaxerxes Mnemon'un** Pers sarayında bir hekim olarak ün kazanmış ve Hipokrat'ın metotlarına ve yargılarına karşı birtakım ihtilaflar içeren bir eser yazmıştır.

Hipokrat'ın Tıp Tarihindeki Yeri

Günümüze kadar ulaşan en ünlü isim Cos'lu Hipokrat'dır. İlişkilendirildiği öğretilerin bir kişinin eseri mi yoksa birden fazla kişinin eseri mi olduğu bilinmemektedir. **Hipokratik Eserler** milattan önce dördüncü yüzyılda İskenderiye'nin büyük kütüphanesinde bir araya getirildiğinde diğerlerinin eserleri de tahminen **Hipokrat'a** mal edildi. Bu nedenle **Hipokrat'tan** söz edildiğinde belki de birden fazla insana işaret edilmektedir. Yine de, onun var olduğuna ve sonraki nesiller tarafından gerçekten de sıra dışı biri olarak bilindiğine dair bazı deliller mevcuttur. Her durumda, öğretilerin de, hem yaşantısını, hem de davranışlarını tüm hekimlerin ulaşmaya çalıştıkları ve her hastanın kendi doktorunda aradığı hedefler olarak göstermiştir.

Hipokrat'ın prensipleri ve metotları üzerinde yorum yapmadan önce onun döneminin genel tıp uygulamalarını tarif etmek yerinde olacaktır.

Girit-Miken medeniyetlerinin yükseliş dönemi ile filozof-bilim adamları dönemi arasında kalan birkaç yüzyıllık süre içerisinde hastalıkların sebeplerine dair farklı bir Yunan yaklaşımı doğdu. **Hipokrat**, öğretmenleri ve hekimleri artık hastalıklara Tanrının bir cezalandırması olarak bakmamaya başladılar. Yine

Hippokrat

de hastaların durumları da çok az değişiklik oldu. Eğer hasta bir insan sağlığına kavuşturulabilecek ise mümkün olan her yol denenirdi. Ancak eğer bir ilerleme dahi kaydedilemeyecek ise hem hekimi, hem de etrafındakilerce o halde bırakılırdı. Hastalık yine de Tanrılardan değilse de insandan gelen bir lanetti.

Erdemli olmanın sağlıklı olmaktan önce geldiğini telkin eden Stoic'ler de (milattan önceki dördüncü ve üçüncü yüzyıllarda) hastalıkları her ne şekilde olursa olsun sakınılması gereken uğursuzluk olarak dikkate aldılar. Bu nedenle de benimsedikleri yasalara göre intihara izin verilmiştir. Buna rağmen, durumları ümitsiz görülmediği sürece, hastalara karşı olan yaklaşım daha iyi hale gelmişti. Çünkü hekimler onları bedenlerinin içinde veya dışında var olan doğal sebeplerin mağdurları olarak görmüş ve onların akılcı tedavi yöntemleri kullanılmayı hak ettiklerini düşünmüşlerdir (3).

Eğitim

Bir Yunanlı gence ilk yıllarında atletik olması teşvik edilirdi fakat on sekizli yaşlara geldiğinde çoğunlukla bilgi arayışına yönlendirilirdi. Eğitimli insanın tüm bilim alanlarında bilgi sahibi olması beklenirdi ve hekimlerin hem tıp, hem de cerrahi dallarında çalışmaları gayet doğaldı. Herodot'un Mısır'da ileri düzey bir sistemin varlığından bahsetmesine karşın uzmanlaşma henüz ortaya çıkmamıştı.

Hippokrat dönemine gelindiğinde Yunanlılar, vücudun dört temel salgısı bakımından hastalıkların mekanizmasını tanımlayan bir hipotez sistemi geliştirmişlerdi. Böyle bir sistemin doğmasına sebep olan, Yunan metafiziğindeki şu fikirlerin ortaya çıktığı kolaylıkla görülebilmektedir: kendine has nitelikleri olan (nem, kuruluk, sıcaklık ve soğukluk) dört temel elementin (su, hava, ateş ve toprak) tüm evreni oluşturduğu öğretisi; kainattaki ahengi ve insan mikro-evreninin sağlığını korumak için zıt çiftlerin (beraberinde 4 sayısına verilen önem) bir dengede tutulması gerektiği konsepti; mevsimlerin (önce üçtü, daha sonra dört oldu) beden ve zihin üzerindeki etkileri; vücudun gözle görülür salgıları (bu da önceleri kan, balgam ve safra olarak üç taneydi ve daha sonra safranın sarı ve siyah olarak ikiye ayrılmasıyla dört olmuştur). Nihayet, bu konseptleri bir düzene sokmak için bir çeşit hipoteze ihtiyaç duyulmuş, yirminci yüzyıl bilim adamı Nobel ödüllü **Peter Meddewar** "hipotezle desteklenmeyen bilim sadece mutlak sanattır" demiştir.

Temel prensip şudur ki, tüm vücut sıvıları kan (sıcak ve nemli), balgam (soğuk ve nemli), sarı safra (sıcak ve kuru) ve siyah safranın (soğuk ve kuru) farklı oranlarının karışımından oluşmuştur. Bu salgılar dengede ise beden sağlıklıdır; bir veya birkaçının aşırı veya eksik olması hastalığa yol açar. Hastalıkların üç aşaması vardı: iç veya dış nedenlerden dolayı salgı oranlarındaki değişme; vücudun buna ateş veya "haşlanma" şeklinde reaksiyonu; aşırı salgının vücuttan atılması veya ölüm sonrasında kargaşa dindiğindeki nihai bunalım. Emenasyonlar veya vücudun salgıları (kan, burundan balgam, kusmuk, dışkı, idrar, ter) genelde hastalık esnasında görülür ve hastalık çoğunlukla kriz noktasında (vücut salgılarından birinin vücuttan atılması) birden kaybolurdu (4).

Akıl hastalıklarına karşı olan yaklaşımlarında diğer halklar gibi Yunanlılar da doğaüstü veya şeytani sebeplerden daha akılcı açıklamalara doğru bir geçiş göstermiştir. Milattan önce beşinci yüzyıla gelindiğinde aklın ve akıl düzensizliklerinin beyindeki yerleri apaçık tespit edildi. Yine de **Hippokrat**'ın çağdaşı olan **Plato** dahi, deliliği mitolojik olarak dört ana türde sınıflandırmıştır: kahince (**Apollo** tarafından aktarılmış); ritualistik (Dionysian törenlerindeki gibi); şiirsel (Muse'ler tarafından esinlenilmiştir); erotik (**Afrodite** ve **Eros**'un etkisi altında).

Hekimler

Homerik destanlarında tasvir edilmiş Miken dönemlerinde olduğu gibi, M.Ö. altıncı ve beşinci yüz-

yıl doktorları, Yunanlıların sağlık konusuna yapmış oldukları vurgu sonrasında statüleri artırılmış olmasına rağmen, hala zanaatkar sınıfı olarak görülürlerdi. Üst düzey bir doktor genelde kendi sınıfındaki insanları tedavi ederdi ve bunun için ücret alırdı. Asistanları veya köleleri göçmenlere ve kölelere bakarlardı ancak bu konuda da bir kural yoktu. Tedaviyi karşılayacak gücü olanlar tecrübeli hekimlere giderlerdi ancak fakirlerin verecek bir şeyi yoktu. Bu da kısmen, Asclepieian tapınaklarının, herkesin tıbbi tedaviye erişebildiği yerler olarak ortaya çıkışını ve yayılışını açıklıyor olabilir. Elbette ki, **Plato** ve **Theophrastos** gibi filozofların dahi itibar ettiği büyüsel tıp zengin olsun fakir olsun, köle olsun özgür olsun herkese açıktı. Genel olarak, hekimler hastaya politik veya ekonomik gözle değil klinik gözle bakarlardı ve tedavi zengin ve fakir için aynı olurdu. Hekimlerin bizzat kendileri çoğunlukla aristokratik vatandaş sınıfından veya azat edilmişlere, tüccarlara, esnaflar ve çiftçilere de hizmet sunan göçmenlerden oluşurdu.

Eğitim sistemi çıraklık üzerine kuruluydu ve anlaşılan bir ücret karşılığında bu acemi kişi eğitim alır, hasta bakımına katılır, gerekli olduğunda hizmet edip bakıcılık yapar ve öğreticinin ihtiyaç duyması halinde ekipmanların bakımı gibi basit işleri de yürütürdü. Bu, yakın geçmişimizde görülen, genç bir doktorun tecrübeli bir hekimin ofisinde ona yardım etmesi, ileri derecede hasta birinin yatağının başında hekimin yerine bulunması ve diğer çeşitli görevleri yürütmesinden pek de farklı görünmemektedir.

Bir Yunan hekiminin ofisi (**taberna:iatreion**) genelde **Asclepios** tapınaklarının civarında bulunurdu. Bu ofis genelde geçici bir tıbbi mekandı çünkü bu hekimlerin büyük çoğunluğu seyyahı, şehir şehir gezer, ilaç ve alet taşır ve uzun süre özel tıbbi bakım gerektiren durumlarda hastaların bir gün boyunca veya daha fazla kalabilmeleri için pazarların yakınlıklarında uygun bir evde yerleşirdi. Ancak çoğu zaman hekim, özellikle de hasta zengin ise, hastanın evine giderdi. Ameliyatlar dahi hastanın evinde yapılırdı. Tedavi karşılığında bir ücret beklenmekle birlikte her bir hizmet için şart değildi. Ücretler genelde baştan belirlenir ve toptan verilirdi, ancak eğer hasta aşırı derecede hasta veya bütçe sıkıntısı yaşıyor ise ücret konusunda daha sonra sorun yaşanmamasına dair bir tedbir de vardı. "Aşırı ücret talep edilmemesini, hastanın geçim kaynağının ve gelir düzeyinin dikkate alınması öğütlenirdi. Bazı durumlarda doktor tamamen ücretsiz tedavi hizmeti sunmalıdır. Tehlikede olanlara yüklenmektense ücret almamaktan kaçınmaları kınamak daha iyidir (5).

Milattan önce beşinci yüzyılın ortalarında **Hipokrat** dönemine gelindiğinde birçok hekimin ortaya çıktığı görüldü. Kimin şarlatan kimin gerçek olduğu sorusuna cevap bulmak zordur. Milattan önceki 300 yılına kadar herhangi bir lisans veya sertifika sistemi bulunmadığından kadınlar hariç isteyen herkes hekim sıfatı edinebiliyordu (6).

Kadınları ikinci sınıf olarak gören bir kültürde onların bir tıp hekimi sıfatını taşıyamamaları beklenen bir durumdur. Atina'da, ev kadınları çok seyrek olarak halkın içine çıkarlardı, neredeyse hiçbir ziyafete veya sosyal etkinliğe katılmazlardı ve çoğunlukla hayatları boyunca ev işleriyle sınırlandırılırlardı. Sparta'da insanlar muhtemelen geniş bir özgürlüğe sahipti ancak her bir bireyin görevinin devlete hizmet etmek olduğu bu toplumda kadınlar esasen damızlık olarak görülmekteydiler. Yunan toplumunda özgür hale gelen kadın gruplarından biri erkekleri eğlendiren cariyelerdi. Para karşılığı iyilik yapmalarına rağmen esasen hayat kadını olmayan bu kadınlar, daha çok yakın zamanların zekaları sayesinde yaşamlarını kazanan dolandırıcı kadınlara benzetilebilir.

Tedavi yöntemleri hem genel hem de lokaldı. Rejimler diyetleri, günlük egzersizleri ve yeme, içme, uyuma ve cinsel arzulara aşırıya kaçmamayı içerirdi. Bu terapi muhtemelen sadece üst sınıf insanlar için uygundu çünkü normal bir işçinin sırf formunu korumak için günlük faaliyetlere ayıracak ne zamanı ne de ekonomik durumu vardı. Hastalık sırasında genellikle kıt bir diyet önerilirdi. Bu kısıtlı besin alımı (bazen sadece lapadan, sudan, sirkeden ve baldan oluşurdu) günümüzde aşırı derecede yetersiz ve bu nedenle de muhtemelen hasta için zararlı bir diyet olarak değerlendirilmektedir. O dönemdeki sağlıklı bir Yunan'ın normal diyeti dahi basit olmuş olabilir.

Hastalık günleriyle bağlantılı olan sayılar önemli bir husustu. Milattan önceki altıncı yüzyılın Pisagor öğretilerinde üşümeler arasındaki üç ya da dört günlük süreler dikkate değerdi. Mezopotamya kültürlerinde olduğu gibi, 7 sayısının da tıbbi bir anlamı vardı: regl dört tane 7 aralıkta meydana gelirdi. Hamilelik kırk tane 7 gün boyunca sürerdi (7).

Bugün tıbbın dalları olarak dikkate aldığımız şeyler (cerrahi, dahili tıp ve obstetrik gibi) o dönemde iyileştirme sanatı olarak tek bir noktada birleşmişti. Dolayısıyla, diş hastalıkları da bu hekimlerce tedavi edilirdi ve muhtemelen bu hekimler bir Etruscan uygulaması olan, sallanan dişleri altın telle sabitleme işlemini metotları arasına kattılar.

Yaralar ve şişlikler çeşitli mineral madde ve bitki özü karışımlarıyla temizlenip sarılırdı ve bunların çoğu şarap ihtiva ederdi. Amaç acıyı hafifletmek ve tahminen iyileşmeyi hızlandırmaktı ancak açık yaraların üzerine ve etrafına yerleştirilen kumaş parçaları enfeksiyonlara ve cerahatlara neden olmuş olabilir. Cerahatin bir anda vücuttan atılmasından sonra genelde eziyetli ateşlenmeler, şişlikler veya yaralar ortadan kalkardı ve bu nedenle de yaradaki cerahatin atılması özendirilirdi. Daha sonraları Orta Çağlarda "laudable pus" olarak anılacak olan bu inanış Yunanlılardan önceki ve sonraki birçok yüzyıl boyunca sıkça görülen bir tutumu temsil etmiştir (8).

Her ne kadar ilaçlar genelde dışardan uygulamalar için kullanılmış olsa da bazıları boşaltım ve kusmayı sağlamak ve vücuttan fazla salgıları atmak için içerden alınmıştır. Lavman işlemi de kullanılanlar arasındadır. Bu uygulamalar yüzyıllar boyu dünyanın diğer bölgelerinde de sıkça görülmüştür. Örneğin Herodot, Mısır geleneklerinde sadece hasta olduğunda değil, ayrıca sağlığı korumak için de bağırsakların düzenli olarak temizlendiğini belirtmiştir.

Kemik ve eklem yaralanmaları tıp uygulamalarında büyük bir yer teşkil etmiş olmalı. Çıkıkları ve kırıkları azaltmak için uygulanan manipülasyonlar kapsamlı hale gelmiş ve bazen de mekanik cihazlar kullanılmıştır. Vücudun her bölgesine uygulanan etkin ve karmaşık bandajlama teknikleri de **Hipokrat'ın** çalışmalarında ve daha sonraki birçok eserde gözlemlenmiştir. Dağlama işleminin Yunanlılar tarafından enfeksiyonları, yaraları ve tümörleri tedavi etmekte etkin bir şekilde kullanıldığı açıkça görülmektedir. Ayrıca, bıçak kullanmak suretiyle gerçekleştirdikleri hassas ve kapsamlı ameliyatlara aşırı derecede etkileyici olmuştur. Haşhaş ve adamotu (hyoscyamus) sularının anestezi ve ağrı kesici olarak kullanılması da Yunanlılar arasında sıkça görülmekteydi.

İnsanın ruha sahip tek canlı olduğu düşünülüyordu. İnsan beşeri ve hayvansal ilaçlar birbirinden ayrıydı. Ancak mutfaklarda, kasap dükkanlarında ve av esnasında hayvan anatomisi ve fizyolojisi üzerine edinilen bilgiler insan bedeni üzerinde de uygulanmıştır. Fiziksel muayenenin Cos'da yüksek bir sanat haline geldiği anlaşılmaktadır. Hastanın görünüşü ve yaptığı işe dair hiçbir detay atlanmamıştır. Öyle ki, yaşam şekli, ruh hali, çevresi ve davranışları dikkatli bir şekilde incelenmiştir. Yaşadığı şehrin ve ülkenin iklimi ve gelenekleri de bu tıbbi muayenenin bir parçası haline gelmiştir.

Tüm bilgiler elde edildikten ve hastanın tepkileri değerlendirildikten sonra hekim, hem hastanın iyi-

leşip iyileşmeyeceğine dair (prognoz/teşhis), hem de bu noktadan sonra neler yapılacağına dair bir hüküm verirdi. Önemli olan bir rahatsızlığı açıklamak veya bu rahatsızlığın temsil ettiği hastalığın ne olduğunu söylemek değil, ileriye tahmin etmektir. Hekimlerin sürekli seyahat ettiği bir toplumda, hekimin ünü şüphesiz ki rahatsızlığın tarifini yapmaktan çok bu hastalığın akıbetine dair yapacağı öngörülere dayanmaktaydı.

Halk Sağlığı ve Hijyen

Hipokratik eserlerde, bir bölgede o bölgenin iklimi, suyu, tarımı, beslenmesi ve geleneklerinden dolayı her zaman var olan hastalıkları tarif etmek için "endemik" terimi kullanılmıştır. Bu hastalıklar arasında bugün "soğuk algınlığı", zatürrie, damla (gut) hastalığı, siroz, kabakulak, tüberküloz, sıtma ve ishal olarak adlandırdığımız hastalıklar vardı. Bugün elimizdeki belgelerden, çiçek hastalığı, kızamık, su çiçeği ve kızıl hastalık gibi akut deri döküntüsü hastalıklarını (egzantem) net olarak tanımlamak zordur. Yapılan bazı tariflerde yalnızca ağız ve boyun bölgesindeki ciddi enfeksiyonlara gönderme yapılmış gibi görünse de bu tariflerin difteriyi temsil ettiği yorumu yapılabilir.

Nüfusun çoğunda evler dar, birbirine çok yakın, yetersiz havalandırılmış ve ağırimsıydı. Bunun yanında zenginlerin evleri sağlığı dikkate alarak inşa edilmiş ve mümkün olduğunca bataklıklara uzak, güneş alan ve esintili yerlerde konumlandırılmıştı. Ancak şehirler ekseriyetle blok halinde ve birbiri ardına sıralanmış küçük ve fakir hanelerden oluşmaktaydı. Caddeler dar ve pislik içindeydi. Çoğu kişi dışarıda ayakta sandaletlerle dolaştığı için evine girerken ayaklarını yıkardı. Hem genel duşlar da, hem de evlerde sıkça duş alınırdı ve bu duşlar genelde küvet içinde (büyük lavabo benzeri yerler) veya yükseltilmiş bir fiçidaki delikten veya musluktan akan suyla yapılırdı.

Yunanlılar da su her zaman değerliydi ve hiçbir zaman Roma'daki bolluğuna kavuşamadı ve bu da suyu içilebilir olduğu sürece sık sık ve büyük bir zevkle tüketen Yunanlıların suyun erbabı olarak ün yapmasını açıklıyor olabilir. Depolanmış şarabın sirke haline gelmesini önlemek için reçine kullanılırdı ki bu reçine şaraba benzersiz bir tat katardı ve bu tat sonraları ve hatta günümüzde dahi bazıları tarafından tercih edilir hale gelmiştir. Ölçülü olmayı vurgulamış bir toplum olduklarından dolayı sarhoşluk bir sağlık problemi olarak görülmezdi. Yine de aristokrat vatandaşların katıldığı ziyafetlerde büyük miktarda şarabın tüketildiği görülmektedir (9).

Yüzyıllar boyunca, antik Yunan savaşçı kahramanları, tıp zanaatkarları ve jimnastikçileri sağlığı korumak amacı güden pragmatik bilgileri bir araya getirmişler; filozof-bilim adamları kozmoz da dünyevi nedensellikleri desteklemişler ve akılcı iyileştirme teorileri ve metotları geliştirmişlerdir. Milattan önceki beşinci yüzyılda Yunan tıbbındaki bu uzun süren gelişmeler Hipokrat'ta daha iyi hale getirilmiş ve örneklendirilmiştir. O tarihten itibaren modern zamanlara kadar geçen süre içerisinde, Batı dünyasında ve Doğu'nun bazı bölgelerindeki tıp bilimi sürekli olarak Hipokrat'ın ya da Hipokrat'çuların öğretilerinin etkisinde kalmış olabilir.

Zamanın muhtemelen aynı derecede göze çarpan diğer hekimleri de vardı. Chrysippus (M.Ö.279-206 (heykeli uzun süre Hipokrat olarak algılandı) sonradan gelen büyük ün yapmış bir filozof-doktor. Aynı dönemin adamı olan Cnidos'lu Euryphon da bir o kadar ünlü olmuştur. Hipokrat'tan sonraki dönemlerde ortaya çıkan, Cos'un bir diğer ünlü doktoru ise, M.Ö. dördüncü yüzyılın sonlarında Alexandrian ekolünde bir anatomist ve bir yazar olarak önde gelen etkili kişiliklerden biri haline gelemiş Herophilos'un öğrencisi olduğu Praxagoras idi. Bazen Hipokrat, Chrysippus ve Praxagoras bir iyileştirme yöntemi olarak diyet biliminin savunucuları ve öncüleri olarak görüldüler.

Abdera'da Hipokrat'tan, delirdiği düşünülen Democritos'u iyileştirmesi istendi, ve böylelikle atomu bilime katan büyük Democritos ile iletişim kurmuş biri olarak hem hünerini sergilemiş, hem de büyük bir filozof olarak adını yüceltmıştır. Anadolu'daki vebayı durdurması için davet edildi. Ancak o kendi insanına hizmet etmeyi seçti (10).

Hipokrat'ın görünüşü konusunda ise, bu doktorun, diğer özellikleriyle uyum gösterecek şekilde, asil bir yüze ve etkileyici bir vücuda sahip olduğunu dünyaya göstermek için birçok kez çaba sarf edilmiştir. Ancak o döneme dair yalnızca birkaç Yunan heykeli sağ kalabilmiş ve bu nedenle de Yunan heykellerine dair sahip olduğumuz düşüncelerimiz bu heykellerin Roma kopyalarına dayanmaktadır. Çeşitli değerli antik büstlerin Hipokrat'ın farklı zamanlardaki görünüşünü naklettiği söylenir ve hayal gücünden doğan resimlerdeki ve çizimlerdeki benzerlikler de onun etkileyici görüntüsünü ölümsüzleştirmiştir.

Hipokrat'ın "Hippocratic Collection" veya "Corpus Hippocraticum" adı altında toplanan eserleri neredeyse kesin olarak Cos, Cnidos, Sicily ve muhtemelen diğer bölgelerdeki birçok yazarların eserlerini de içermektedir. Bu Koleksiyon M.Ö. dördüncü

yüzyılda, Octavian'ların hükümdarlığındaki Romalıların milattan önce 30 yılında VII. Cleopatra'yı devirmeleriyle sona ermiş olan Mısır'daki Yunan hanedanlığını kuran ve Alexander'in generallerinden biri olan Ptolemy(M.Ö.367-283) tarafından kurulmuş mükemmel bir öğrenim merkezinin oluşturduğu yer olan büyük Alexandria Kütüphanesi'nde bir araya getirilmiştir. Ptolemy'nin niyeti insanlığın sahip olduğu tüm bilgiyi bu kütüphane de bir araya getirmektir ve şüphesiz ki Hipokrat'ın çalışmaları da bunlar içerisinde. İsmi tanınır hale geldikçe, tıp alanına yapılan daha çok katkının kendisine atfedilmiş olması muhtemeldir. Hangi tezlerin bizzat kendisine ait olduğunu tam olarak söylemek neredeyse imkansız olduğundan tüm koleksiyona Hipokratist veya Hipokrat eserleri adını vermek gibi bir gelenek doğmuş ve böylelikle asıl yazarın ismi tespit edilememiştir. Hipokrat ismi kullanıldığında sadece Hipokrat'ın kendisine değil, Corpus Hippocraticum'a önemli katkıları olan diğerlerine de gönderme yapılmış oluyoruz.

Koleksiyondaki toplam eser sayısı, koleksiyon da bulunan tezlerin ve her tezin içerisinde bulunduğu kitapların sayısının nasıl dikkate alındığına bağlı olarak çeşitlilik gösterir. Kitap sayısı yaklaşık 72 ve tez sayısı yaklaşık 59 dur fakat bunlar herhangi bir tutarlı plana göre düzenlenmemiştir. Bu nedenle, koleksiyonun her bir özetinde, birbirine oldukça benzeyen konuların algılanışlarına göre eserlerin yeniden düzenlenmesi ihtiyacı doğmuştur. Her ne kadar tüm bilgileri günümüzde kullanılan başlıklar altında sınıflandırmamasakta, koleksiyonda tespit edilen birkaç genel inancı ayıklayıp sınıflandırabiliriz (11).

Anatomi – Anatomik bilgiler oldukça kıt ve tam anlamıyla sistemli hale getirilmiş bir sunum yoktur. Çoğu iç organa ait bilgiler kısıtlıdır. Ancak kalp daha geniş bir şekilde ele alınmıştır. Perikardiyum, kas ventrikülleri, kalp kapakçıkları, aurikulaların ve ventriküllerin farklı kasılma zamanları ve ana damarlardan söz edilmiştir. Sinirlerin boş olduğu düşünülmüş ve bağ dokularıyla karıştırılmıştır. Arterler ve damarlar arasındaki fark anlaşılammıştır.

Fizyoloji – Yaşam için gerekli olan vücut ısısı havanın basıncından doğar ve ciğerler sayesinde vücuda alınır. Kanla birlikte hava, arterleri doldurur. Görme duyusu lense ve vitröz sıvısına (göz küresinin içinde olan sıvı) bağlıdır. Retina'nın görme işlevini gören bir organ olduğu bilinmiyordu. Dört elemente karşılık gelen dört sıvı vücut fonksiyonlarının fizyolojik temelleridir. Tüm parçaların ahenk içinde çalışması sağlık için gereklidir.

Genel Patoloji – Rahatsızlıklar ya vücutta meydana gelen düzensizliklerden dolayı birden ya da dışarıdan gelen etkilerden, özellikle de iklim, kişisel hijyen, diyet, aktivite ve çevreden dolayı bir süre sonra ortaya çıkar. Hastalıkların üç aşaması vardır: sıvıların dejenerasyonu, coction (bir pişme işlemi) ve sorun yaratan sıvının atıldığı kriz aşamasıdır. Kırkın üzerinde vaka öyle detaylı bir şekilde anlatılmıştır ki bugün bile ilgili hastalığın çeşidine dair doğru çıkarımlar yapılabilmektedir (12).

Tedavi – Doğal işaretlerin ortaya çıkmadığı zamanlarda hastalığın seyrine müdahale edilmemesi sıkça tekrarlanan bir öğüttür. İnsan doğanın tedavi etmesine yardımcı olmalıdır. “Çekingenklik aciziyeti gösterir; acelecilik tecrübesizliğin kanıtıdır.” Cnidos’da ve sonraki yüzyıllarda Batı dünyasında verildiği tahmin edilenden şüphesiz daha az miktarda ilaç kullanılmıştır.

Mısır geleneğinde olduğu gibi, laksatifler ve kusturucu bitkiler kullanılan temel maddelerdi. Uyuşturucu maddeler de ayrıca tavsiye edilirdi. Banyo, yağlama ve diyet (genelde oldukça basit ve dar kapsamlı) dahil olmak üzere rejimlere büyük önem verilmiştir. Hacamat, skarifikasyon ve kanatma da terapinin bir parçasıydı. Ancak fazla bir öneme sahip olmadıkları görülmektedir.

Tanı – Çok az sayıda hastalıktan bahsedilmiş ve hiçbir özel sendrom tarif edilmemiştir. Hipokratistler için önemli olan hastanın durumuydu ve hastanın geçmiş ve bugünkü davranışları ve şikayetleri araştırılırdı. Hastanın görünümü, vücut şekli ve dışkı da detaylı şekilde incelenirdi. Vajinal muayene yapılırdı ve vücudun dışı açılan bölgelerini muayene etmek için proplar ve spekulumlar (açık tutmaya yarayan aletler) kullanılırdı. Nefesi dinlemek için kulak göğse dayanırdı. Ancak kalbin sesinin tam olarak tarif edilemediği görülmektedir (13).

El ile mayene vücut parçalarının hem sıcaklıklarına, hem de karakteristiklerine dair fikir verirdi. Nabızdan bahsedilmiş olmakla birlikte daha sonraki zamanlarda nabza verilen önem o dönemlerde anlaşılammıştı. Doktoruna hastasının durumuna dair önemli ipuçları verdiğinden dolayı koklama ve tatma işlemi dahi tavsiye edilmiştir.

Prognoz – Hastaya yöneltilen sorulardan ve hastanın muayenesinden elde edilen hemen hemen tüm bilgiler dikkate alınırdı. Bura da kimin iyileşip kimin öleceğini, kimin günlerinin uzun kiminkinin kısa olacağını doğru tahmin etmek için, her bir semptomu ve önemlilik derecesini bilmek zorunludur. Seyahat eden bir doktor, bir hastalığın sonucunu doğru tahmin ederek hem hastasının güvenini kazanabilir, hem de üne kavuşabilirdi.

Ameliyat – Koleksiyondaki belki de en kapsamlı tezler ameliyat üzerinedir. Birçok rahatsızlık operatif, manipülatif ve daha konservatif yöntemlerle tedavi edilmiştir. Bilhassa detaylı analiz ve tedavi gerektiren kafatası yaralanmalarına olduğu gibi her türlü kırık ve çıkığa da büyük önem verilirdi. Her türlü yara dikkatli bir şekilde tanımlanmış ve lokal ilaçlar, uygulamalar, ilaveler ve bandajlar da dahil olmak üzere çeşitli yöntemlerle tedavi edilmiştir. Savaş yaraları oldukça sık görülürdü: “Ameliyat yapmak isteyen savaşa gitsin.” denirdi (14).

Kanamalarda kanayan kısım pozisyona alınır, baskı uygulanır ve kanamanın durması beklenirdi. Dağlama işleminden birçok kez bahsedilmiştir. İlacın tedavi etmediğini bıçak, bıçağın tedavi etmediğini ateş tedavi eder; eğer ateş de tedavi edemezse bunun tedavisi yoktur.” Bu anlayış aslında Hipokrat’tan daha eskidir ve Hint tıbbında da görülür. Daha sonraları Orta Çağlarda Arap tıbbında önemli bir ilke haline geldi. Kan damarlarının ligasyonundan (bağlama) ise hiç söz edilmemiştir.

Operatif teknikler detaylı bir şekilde anlatılmış, hasta, masa, ışıklandırma, cihaz ve yardımcı hazırlıkları tarifi yapılmıştır. Tümörler, fistüller, ülserler ve hemoroitler ameliyatla tedavi edilenler arasında olmakla birlikte fituktan çok az bahsedilmiştir. Ameliyat üzerine olan hemen hemen tüm eserler Hipokrat’a atfedilmişti. Çünkü bunlar anlaşılır, tutarlı ve pragmatiktir.

Jinekoloji ve Obstetrik – Jinekoloji ve obstetrik üzerine olan tezler kesin gözlemlerle kesin olmayan tahminlerin bir karışımıdır. Doğum sırasında bebeğin başının belirmesi normal olduğuna işaret ederdi. Ancak ters pozisyon (ayakların önce gelmesi) durumunda doğum gerçekleşmeden önce bebeğin anne karnında döndürülmesi gerekirdi; yine de anne karnındaki bebeğin kendi doğumunu başlattığına inanılırdı. Bazı rahim hastalıkları oldukça iyi tanımlanmış olmasına rağmen bunların karın bölgesinde olduğu düşünülmüştür. Doğumlar, hasta diz çökerek veya bir tabure üzerinde gerçekleşirdi ve her ne kadar anatomisi çok az bilinse de plasentanın kademeli olarak atılması önerilirdi. Yedinci ayında doğan bebeklerin sekizinci ayda doğanlardan daha fazla yaşama şansı olduğuna inanılırdı (bu da muhtemelen 7 sayısına olan vurguya bir örnektir). Bir kız çocuğu üretecek olan “semen” sol yumurtalıktan, bir erkek çocuğu üretecek olan ise sağ yumurtalıktan gelirdi.

Bazı bilgiler ve tavsiyeler koleksiyonun diğer kısımlarındakilerle çelişmektedir. Ancak bunun sebebi tahminen yazarlar arasındaki farklılıktır.

Akıl Hastalıkları – Hastanın duygusal hali ve genel olarak akıl hastalığı konusunda, bu eserler günümüze algılayışı anlamında özellikle bilgilendirici ve nettir. Beynin düşünce ve algılama organı olarak görülmesi ileri seviye bir algılayışın olduğunu gösteren önemli bir belirtidir. Epilepsi ve titremeli hezeyanlar gibi organik hastalıklar ve ayrıca depresyon ve anksiyete gibi daha zor fark edilen hastalıklar ustaca ele alınmıştır. Rüyaların olası tıbbi kaynakları dahi ele alınmıştır.

Ahlak – Davranışlar konusunda, eserler fevkaladedir. Bu eserlerde kimin tıp mesleğine girmesi gerektiği, doktorun nasıl görünmesi ve hareket etmesi gerektiği ve hastayı rahatlatmak için ne yapılması veya söylenmesi gerektiği ele alınmıştır. Böyle bir doktor ayrıca ılımlı bir iç yaşam için şu kuralları takip etmelidir: sadece ağzının sıkı olması değil, ayrıca düzenli bir hayat gerekir. Çünkü bunda kendisinin itibarı için büyük bir avantaj vardır.

Doktorun saygın bir görünüşü olmalıdır; fiziğine uygun şekilde sağlıklı ve iyi beslenmiş görünmelidir; çünkü insanların çoğu tertipli olmayan bir doktorun diğer insanlara iyi bakamayacağını düşünür. Dahası, kendi kişisel temizliğine dikkat etmeli; uygun kıyafetler giymeli ve rahatsız etmeyen parfüm kullanmalıdır.

Doktorun belli bir sosyalleşme seviyesi olmalıdır. Çünkü somurtkan bir mizaç ne sağlıklı insanlara, ne de hasta insanlara nüfuz edebilir.

Hipokrat Yemini

“Hekim Apollo, ve Asclepius, ve Hygia ve Panacea ve bütün Tanrı ve Tanrıçalar adına and içerim, onları tanık tutarım ki, bu andımı ve verdiğim sözüm gücüm yettiğince yerine getireceğim:

Bana bu sanatı öğreten kişiyi kendi ailem gibi tanıyacağım ve hayatımı onun eşliğinde yaşayacağım ve paraya ihtiyacı olduğunda kendi payımdan ona vereceğim, onun çocuklarını kardeş olarak bileceğim ve isterlerse onlara bu sanatı hiçbir ücret veya senet olmaksızın öğreteceğim; ahlaki kurallarımın, sözlü talimatlarımdan ve tüm diğer öğretilerimden öğullarıma ve bana ders vermiş olanların oğullarına ve bu akdi imzalayıp tıp kurallarına göre yemin edenlere aktaracağım, fakat bunların dışında hiç kimseye aktarmayacağım.

Kabiliyetim ve muhakemem doğrultusunda diyetetik önlemleri hastaların yararı için uygulayacağım; ve onları zararlardan ve adaletsizlikten koruyacağım.

Benden ölümcül ilaç istense dahi vermeyeceğim gibi bu yönde hiçbir tavsiyede de bulunmayacağım.

Benzer şekilde, bir kadına düşük yapması için ilaç vermeyeceğim. Hayatımı ve sanatımı saflık ve yücelik içinde tutacağım.

Bıçağımı mesanesinde taş olanlar için kullanmayacak ve bu işi ehline bırakacağım.

Hangi eve girersem gireyim, hastanın yararı için gireceğim, ve istemli her türlü kötü ve zararlı davranıştan kaçınacağım ve özellikle de ister hür, ister köle olsun, kadınların ve erkeklerin vücutlarını kötüye kullanmaktan sakınacağım.

Gerek sanatımın icrası sırasında, gerek sanatımın dışında insanlarla münasebette iken insan sağlığına dair etrafımda olup bitenleri, görüp işittiklerimi bir sır olarak saklayacağım ve aksi davranışı bir utanç olarak kabul edeceğim.

Eğer bu yemini yerine getirir ve buna karşı gelmezsem, bu yaşamdan ve bu sanattan zevk alayım, tüm insanlarca iyi olarak anılayım; fakat eğer bu yemini çiğnersem ve bozarsam tüm bunların tersi üzerine olsun.”

Özetle, bu ünlü vasiyetname hem tasdiklemeler, hem de yasaklamalar içerir. Tanrılara, öğretmenlere ve gelecekteki öğrencilere hitap ile başlar. Yasaklamalar hastaya gelebilecek zararlara, ölümcül ilaçlara, kürtaja, ameliyata, hem hasta, hem de ev halkı ile olan cinsel münasebete ve tedavi sırasında hastaya dair ortaya çıkan sırların ifşasına dairdir. Tüm görevler saflık ve yücelik çerçevesinde yürütülmelidir.

Bu yemin Hipokrat adı ile ilişkilendirilen bilinen en tanınmış dokümandır. Mezun olacak olan tıp öğrencileri yüzyıllar boyunca bu andın maddeleri üzerine yemin etmiştir (ya değiştirilmeden, ya da bazı küçük değişikliklerle). Yine de, bu yemin muhtemelen Hipokratik öğretilerin bir parçası değildir. Büyük ihtimalle Cos’daki doktorlar tarafından böyle bir yeminde bulunulmamıştır ve bazı Hipokrat prensipleriyle ve uygulamalarıyla uyumsuzluk gösterir.

Göze çarpan ilk tutarsızlık bu yeminin kürtaja ve gebelik kontrolüne dair olan yasaklamalarıdır. Ancak Hipokrat Koleksiyonu birçok kürtaj yönteminden ve peser kullanımından bahsetmektedir. Yemindeki bıçak kullanımına dair olan kısıtlamalar, ameliyat teknikleri ve ameliyathane prosedürlerini kapsamlı ve

detaylı olarak ele alan birkaç tez ile uyumlu olması açısından dır.

Bu yemin ne Cos'daki ne de Cnidos'daki öğretilerin bir parçasıydı. Görüşlerden biri, bu yeminin, **Hipokrat**'tan önce gelmiş olmasına rağmen daha sonraki yüzyıllarda **Hipokrat Koleksiyonu**'na eklenen **Pisagor** kaynaklı bir vasiyeti temsil ediyor olmasıdır. Yeminin ana noktaları Pisagor'un şu yasaklamalarıyla uyumluluk gösterir: Anne karnında veya doğduktan sonra her ne şekilde olursa olsun insan hayatına son vermek, her türlü ameliyat gerçekleştirmek ve ruhun kanın içinde bulunduğu düşüncesinden yola çıkarak her türlü kan akıtmak.

Corpus Hippocraticum'daki ameliyat tezlerinde idrar yolu taşı operasyonlarından hiç bahsedilmemiş olması farklı şekillerde yorumlanabilir. Örneğin, sonuçların çoğunlukla başarısız olmasından dolayı etik doktorlar bu prosedürü bırakmış olabilirler, taş kırıcılara değersiz gözüyle bakılmış olabilir, ya da bundan başka sebepler de olabilir. Kuşkusuz ki Cos doktorlarının çok fazla cerrahi işlemlerde yer almaları onların ameliyatı yasaklayan yeminlerinin geçersiz sayılmasına yol açabilirdi.

Eğer bu yemin apaçık bir şekilde Hipokratik bir doküman değilse, neden bunca zamandır onun adına yapılan bir doktor yemini olarak kaldı? Evvela, kürtajın ve doğum kontrolünün yasaklanması daha sonraki yüzyıllarda Hristiyan Kilisesi'nin prensipleriyle uyum içindeydi. Yemin'e dair ilk referans miltattan sonraki ilk yüzyılda görülmüştür ve sonraları zamanın dini ideallerine uydurulmuş olabilir. Asclepios ve ailesinin isimlerinin yerine Tanrı, Christ ve azizlerin isimlerinin konulması işten bile değildir. Dahası, Yemin'in akılda kalan temel kısımları, doktorun saflık ve yücelik çerçevesinde mesleğini icra etmesi gerektiği ve birçok ülkede ve farklı kültürlerde ideal davranış olarak görülen davranışları sergilemesi üzerine olanlardı.

Hipokratik Yöntem

Bir araya getirilen eserlerdeki akılcı, dini ve doğüstü açıklamalardan bağımsız yaklaşımlar, tıp düşünce yapısındaki büyük bir ilerlemeyi temsil etmektedir. Ancak bu sonuçlara yüzyıllar sonrasında kademeli gelişmelerle erişilmiştir. Mısır gibi hem dini, hem de akılcı düşüncenin yakın olarak bir arada olduğu bölgelerde dahi tamamen seküler, empirik tıp sistemleri de uygulanmıştır. Yine de, kendilerinden önce gelmiş olan Hipokratik yazarların ve filo-

zof-bilim adamlarının gösterdikleri akılcı yaklaşımın tutarlılığı olağanüstüdür.

Hipokratik metodun prensipleri şu şekilde özetlenebilir:

- Her Şeyi Gözlemle:** "Sanat'ın büyük bir bölümünün gözlemleyebilmek olduğuna inanıyorum." Detaylı bir geçmiş kaydının yapılması vurgulanmıştır. "Hiçbir şeyi şansa bırakma, hiçbir şeyi göz ardı etme: çelişkili gözlemleri bir araya getir ve kendine yeteri kadar zaman tanı." Hipokrat, tıbbın dışındaki bir insanın da geçmiş kaydı alabileceğini ancak "bir doktorun, hastanın söylemesine gerek kalmadan bilmesi gereken birçok şeyin" atlanacağını belirtmiştir (5).

Akciğer ödeme (ciğerlerde sirkülasyonun olmaması) ve göğüste sıvı birikmesine dair herkesçe bilinen bir tanımın burada yapılmış olması, detaylara ne kadar önem verildiğini ortaya koymakla birlikte - parmak çomaklaşmasının (kronik bir hastalığın habercisidir) ilk kez burada tanımı yapılmıştır - etkili, anlaşılır bir sözcük bilgisinin kullanıldığını ortaya koyar: Su birikiyor; hastanın ateşi ve öksürüğü var; solunum hızlı; ayaklar ödemli hale geliyor (şişiyor); tırnaklar kıvrılmış görünüyor ve hasta sanki içinde iltihap varmış gibi acı çekiyor, sadece daha az şiddetli ve daha uzun süreli. Açıkça görülür ki bu iltihap değil sudur. Eğer kulağını hastanın göğsüne dayarsan ekşimiş şarap gibi kaynadığını duyarsın."

Doktor tüm duyu organlarını kullanmıştır: görme, duyma, koklama, tatma ve dokunma. Hiçbir bulgu kaydedilmeyecek kadar önemsiz değildi; hastadan gelen hiçbir şey göz ardı edilmemişti. Dahası, bu gözlemler önyargısız bir şekilde bir araya getirilirdi; yani, herhangi bir açıklamaya girişmeden veya bu bulguları zamanın fizyolojik sistemine uydurmaya çalışmadan önce. Entelektüel anlamda kısıtlanmamış olan bu muayene, ortada olmayan bir şeyin varmış gibi kabul edilmesi ya da beklenmedik bir bulgunun gözden kaçırılması şansını azaltır ki tüm bu olumsuzluklar her yaştaki gözlemcinin düşebileceği hatalardır.

- Hastalığın Yerine Hastayı Ele Al:** Asıl vurgu, hastanın hastalığın türüne değil bizzat kendi rahatsızlığına nasıl tepki verdiği üzerinedir. Hipokrat'a göre, hastanın vücut yapısı, çevresi ve yaşam şekli hastalığının o anki durumunu ve iyileşip iyileşmeyeceğini değerlendirmede çok önemlidir. "Her bir ülkenin yapısını incele; diyetlerini; geleneklerini; hastanın yaşını; konuşmasını; tavırlarını;

üslubunu; hatta sessizliğini; düşüncelerini; uyu-yup uyumadığını ya da uyku eksikliğinden sıkıntı yaşayıp yaşamadığını; rüyalarının içeriğini ve kaynağını... tüm bu işaretler üzerinde çalışılmalı ve bunların neyin belirtisi olduğu analiz edilmelidir.”

Cos'daki Hipokratistler hastalıkları etkiledikleri organa göre sınıflandırmaya karşı çıktılar. Günümüzde ilerlemiş fizyoloji ve anatomi bilgilerimiz sayesinde bu tür bir sınıflandırma yapılabilir ve bunu faydalı bulabiliriz – hatta gerekli de bulabiliriz.

Diğer taraftan, hastalığa gereğinden fazla odaklanıp hastaya çok az önem veriyor olabiliriz. 19. yüzyıl doktorlarından ve büyük bir Hipokrat çevirmeni olan Francis Adams bu konuyu şu şekilde açıklamaktadır: Antik dönemin bilim adamlarının (Hipokratistler) modern doktorlara olan üstünlükleri, onların genel gerçekleri anlamadaki büyük yeteneklerine karşın günümüz doktorlarının dikkatlerini sadece belirli olaylar üzerinde sınırlamaları ve genel görünüşü gözlemlemeyi ihmal etmeleridir.

3. Dürüstçe Değerlendir: Koleksiyonda kırkın üzerinde vaka detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Bunların yarısından çoğu ölmüştür. Ancak hastalık geçmişleri samimi bir şekilde, doğrulukla ve tarafsızlıkla kaydedilmiştir. Yazarlar, uygulanan tedavilere tepki alınamamasını kabul etmişlerdir. Çünkü ne kendilerinin beklentileri (ne de hastanın beklentisi) ne yapılırsa yapılsın bazıları yaşar ve bazıları ölür gerçeğinin ötesine geçmemiştir.

Ayrıca, seyahat halindeki antik çağ doktorları asıl olarak prognoz üzerine yoğunlaşmışlardır. Eğer kendisine getirilen bir hastanın yaşayıp yaşamayacağını net olarak söyleyebiliyorsa bu, bugün bile birçok insanın bilmeyi istediği soruları cevaplıyor demektir: “İfade ederim ki bir doktorun geleceği tahmin etmesi harikuladedir. Çünkü eğer hiçbir yardım almaksızın geçmiş, bugünü ve geleceği görüp hastanın ifadelerindeki boşlukları doldurabiliyorsa onun vakaları daha iyi anladığına inanılacak ve böylelikle insanlar güvenle kendilerini ona emanet edebileceklerdir.”

4. Doğayı Destekle: Tezlerdeki değişmeyen mesaj doğaya olan bağımlılıktır. Doktorun esas işlevi bedendeki doğal güçlerin bir harmoniye ulaşması ve bu sayede de sağlığa kavuşulması için elverişli ortamı oluşturmaktır. Ameliyat tezlerinde dahi odak nokta eski haline getirmedir. Doktor elinden

geleni, yani geçmiş tecrübeleri ona ne öğretmişse onu yapmalıdır. Elinden bir şeyin gelmediği durumlarda hiçbir şey yapmamalıdır. “Hastalıklar konusunda, iki şeyi alışkanlık edin: ya yardım et, ya da en azından zarar verme.”

Şüphesiz ki Hipokratist metotlarının birçokta zayıflıklar bulunabilir. Evvela, anatomiye dair bilgileri az ve düzensizdi. Yine de eserlerde yaralanmalara, çıkıklara, kırıklara ve rektal hastalıklara dair detaylı anatomi bilgisi yer almaktadır. Görünen o ki Hipokratistler zamanın hastalıklarının ve yaralanmalarının üstesinden gelecek kadar bilgiye sahiptiler.

İkinci bir kısıtlama ise net bir teşhisin konulmaması ve terapilerdeki bir tür nihilizm olmuştur. Her şeyin doğanın akışına bırakılması gerektiği vurgusu bir bekle ve gör yaklaşımına sebep olmuştur. Yine de, diyet ve diğer rejimlere ek olarak, Koleksiyon'daki birçok cerrahi ve mekanik tekniklere bakıldığında, Hipokratlar'ın doğrudan metotlar kullandıkları anlaşılmaktadır. Bununla beraber, doktorlar sınırlarını kabul etmiş ve sadece faydalı olduğu düşünülen şeyleri uygulamışlardır.

Bir diğer zayıflıkları ise dört salgı teorisini benimsemeleriydi. Bu doktrin ve onun **Hipokrat'tan** çok daha öncesine dayanan birçok alt bölümleri, izleyen yüzyıllarda tıp spekülasyonları için bir temel oluşturmuş, fakat Hipokrat, bu sistemi genelde hastalıkları içinde bulunduğu dönemin kavramlarıyla açıklamak için kullanmıştır. Ancak onun bu tedavi şekli sadece bu teoriye dayalı değildi. Çünkü uç çareler kullanılmamıştır. Dahası **Hipokrat**, elde ettiği sonuçları teoriye nasıl uydularına göre değil, sadece neticeye göre değerlendirmiştir. Yine de daha sonraları ortaya çıkan **Galen** gibi **Hipokrat** da fizyoloji ve hastalık bilgilerine temel oluşturacak bir temele, bir sisteme, bir teoriye ihtiyaç duydu.

Rönesans da ortaya çıkacak olan **Paracelsus**, bir insanın otoritelerin dayattıklarına değil, bizzat kendi gözlemlerine itimat etmesi gerektiğine işaret etmek için **Avicenna** ve **Galen**'in çalışmalarını yakmıştır. Ancak bu ilke bizzat Hipokratik yöntemin parçasıdır. **Hipokrat** diğerlerinin tecrübelerinden faydalanmanın yanında kendi gözlemlerine itimat etmiştir. Çünkü bilirdi ki bilgi kendisinden önce de vardı. Eğer günümüzde Hipokratik metotlar kullanılmış olsa, doktorlar objektif olarak gözlem yapabilir, kalıplaşmış tavırlardan sakınabilir, kibirden uzaklaşabilir ve doktrinlere

körü körüne bağlanmaktan kaçınabilir. Dahası, her hastaya kendi ortamında tedavi uygulamayı öğütleyen **Hipokrat** doktrinini bir kez daha yeni baştan öğrenmeye başlıyoruz.

Hipokrat her şeyden önce pozitif bilimin öncüsü idi. Hipokrat'ın tıp tarihine adını yazdırmış olan çeşitli tıbbi özelliklerini de şöyle sıralayabiliriz:

- Gözlem ve deneye yer verme, ilk kez Hipokrat ekolünde yer aldı.
- Hasta başında klinik dersi vermek **Hipokrat**'ın önemli buluş olup bu ünlü hekim, evine yakın bir binayı hastane olarak kullanmış ve böylece ilk olarak modern bir klinik doğmuştu. Çünkü burada **Hipokrat** ve öğrencileri hastaları muayene ederler ve hastalığın belirtilerini tespit ederlerdi. Çünkü **Hipokrat**'a göre, her hastalığın bir nedeni varsa da onları tanımak kolay değildi ve ancak hastalıkları belirtilerine göre tanımak imkanı vardı.
- Hipokrat**'ın diğer bir özelliği de **Unsurların Dengesi veya Bünye Teorisi**'ni kurmasıydı. Bilindiği gibi Yunan Felsefe Ekolü'nün babası olan **Pythagoras** (MÖ 580-498) modern matematiği temelini oluşturan unsurlar teorisini kurarken 4 ana unsur ve ahlat (humor), yani organizma sıvıları teorisinin de temelini ortaya koymakta idi. **Pythagoras**'a göre ilk madde ateş, hava, toprak ve su denen 4 elementten ibaretti. Makrokozmoz yani, evreni oluşturan bu 4 unsura karşılık mikrokozmoz, yani insan vücudunda da 4 sıvı bulunmakta idi. **Hipokrat**'a göre insan organizmasında kan, balgam, sevda veya kara safra, sarı safra denen 4 sıvı vardı. Yenilen ve içilen gıdalar bu 4 maddeye dönüşürdü. Eski insanların inancına göre ise ilkbahar kanı, yaz safrayı, sonbahar sevdayı, kış balgamı harekete geçirirdi. Hastalık ve sağlık, bunlar arasındaki denge bozukluğuna bağlı idi.

İşte mevsimlere ve organizmaya göre, vücuttaki sıvıların bileşimlerinin değişmesi nedeniyle eski insanlar belli zamanlarda kan aldırarak geveğini duyarlardı. **Humor – Ahlat Teorisi** veya **Humoral Patoloji** teorisi, ünlü Romalı hekim **Galen**'e kadar sürmüştü ve Galen buna karşılık **Dış Etkenler Teorisi**'ni kurmuştur. Bu teoriye göre vücutta hastalık yapan etkenler dışarıdan gelir. Ancak 16. yüzyılda Rönesans'ın modern fizyoloji ve biyokimyayı geliştirmesi **Galen**'in *dış etkenler teorisini* yeniden kuvvetlendirdi. 20. Yüzyıl başlarında hormonların bulunması ve bağışıklık kavramı ise yeniden '**Hipokrat'ın İç Etkenler**' (**Humoral Patoloji**) teorisini geliştirdi.

- Hipokrat**'ın hastalığı tedavisi ise humoral patoloji esasına dayanır. Nitekim bu ünlü hekim, tedavide boşlatma usulü uygulardı. Bunun için kan almak, lavman yapmak, müshil, kusturucu ve idrar söktürücü ilaçlar vermek gibi metotlar kullanırdı. **Hipokrat** (M.Ö. 460-377) balı, kirli yaralarından temizlenmesinde kullandı. **Hipokrat**'ın eserleri 12 kadar olup 1839-1861'de Fransız hekimi ve tıp Tarihçisi **E.Littré** (1801-1881) tarafından Fransızcaya çevrilerek **Oeuvres Compléetes d'Hyppocrate (Hipokrat Külliyyatı)** adı ile yayınlanmıştır. Mezopotamya tabletleri ve Mısır papirüslerinden sonra dünyanın en eski eserleri olan **Hipokrat**'ın kitapları, MÖ 3. Yüzyıldan sonra da Süryanice ve Arapçaya çevrildi.

Hipokrat Külliyyatı'na ait eserlerden biri olan **Antik Tıp (On Ancient Medicine)** antik çağın özelliklerini yansıtan tipik Hipokrat yazmalarındandır. Hipokrat'ın bazı eserleri de hastalıklar ve tedavilerinden söz eder. Mesela ünlü **Epidemic Diseases (Epidemik Hastalıkları)** ve **On Prognosis** adlı kitapları, Thasos adası hastalıklarından ve semptomlarından söz ederler. **Hipokrat**'ın diğer bir eseri olan **On Airs, Waters and Places** ise hekimin belirgin iklim şartları bulunan bir şehre girmesiyle neler yapacağını bildirir. Ayrıca bu kitap, Avrupa ve Asya'nın çeşitli ülkelerini iklimlerine göre yorumlar. Bu bakımdan Hipokrat'ın bu eseri ilk tıbbi coğrafya ve antropoloji klasiği olarak yorumlanmaktadır.

Yine **Hipokrat**'ın **On The Sacred Desase** adlı kitabı, hastalıkların doğal nedenleri üzerinde durur. Yazar, epilepsiyi diğer hastalıklardan farklı tutmakta, onun hakkında kullanılan kutsal hastalık deyimini gerekli görmemektedir. Bu kitap aynı zamanda beynin önemi üzerinde durmaktadır.

Bundan başka fizyolojik ve anatomik bir eser olan **On The Nature of Man**, 4 sıvı teorisini detaylı olarak inceler.

Hipokrat'ın tıpla ilgili eserlerinin hepsi benzer özellikler gösterirler. **Hipokrat**'ın eserlerinde hastalık kavramı da onun ana fikrine uygun olarak işlenmiştir. Mesela **On The Sacred Disease** adlı kitabında epilepsiden söz etmekte ve bu hastalık hakkında: "O hastalık bana diğer hastalıklardan ne daha ilahi, ne de daha kutsal görünür, fakat diğer etkiler gibi kaynak aldığı doğal bir nedeni vardır.

İnsanlar onun özelliğini ve nedenini, bilgisizlik ve mucizeden gelen ilahi olarak kabul ederler, çünkü o diğer hastalıklara hiç benzemez" demektedir. Bundan başka **Hipokrat**'ın ve daha sonra gelen **Hipokrat**

ekolü doktorlarının gözlem metodunda mantık, ilk sırayı almaktaydı.

Ampririk özellikleri gösteren bazı Hipokrat kitaplarından alınan şu fikirler önemlidir: "Doktorun akut hastalıklarda gözlemesi gerekir. Hastanın çehresi şöyle olabilir: Keskin soğuk ve büzülmüş kulaklar, dışarı burun, çukur gözler, dönmüş kulak memeleri, alındaki kabalaşmış, şişmiş ve kurumuş deri, yüz renginin yeşil, kurşuni olması. Eğer çehre hastalığın başlangıcında böyle ise ve eğer bu, diğer semptomlardan sayılmazsa, araştırma, hastanın uyku isteyip istememesine, bağırsaklarının çok gevşek olmamasına ve besinsizlikten etkilenip etkilenmemesine göre yapılmalıdır. Eğer bu nedenlerden herhangi biri itiraf edilirse, tehlike az olana kadar itibara alınmalıdır. Çehrenin görünümünün bu nedenlerden olup olmaması bir gün ve gece boyunca belirginleşir. Fakat bunlardan hiçbirinin bulunduğu söylenmez ve eğer semptomlar daha önce söylenen zamanla sakinleşmezse ölümün yakın olduğu bilinir."

Yine **Hipokrat**'ın **Epidemic Diseases** adlı kitabında Thasos adası halkının hastalıklarına değinilmekte ve bu arada kabakulaktan söz edilmektedir.

Bu ünlü yazar, bu hastalık hakkında yine ampirik bilgiler verir. "Thasos'ta sonbahar noktasında Pleiades (Süreyya Burcu) etkisinde, yağmurlar bol, sabit ve güneye doğru rüzgar yumuşaktır. Kış, güneye doğru, rüzgarlar kuzeye doğru zayıflar, kuraklaşır; genellikle kış, sonbahar özelliğine sahiptir. Çoğu kısımlarda yazın bulutlu, yağmursuz mevsimlerin yapısı güneye doğru meyillendi ve sonbahardaki kuraklıklarla, harareti ateşler, birkaç vakada görüldü. Bunlar çok hafif, nadiren hemoraji ile beraber olan ve asla öldürücü olmayan belirtilerdi. Şişlikler, kulakların çevresinde görüldü. Sonraları bunlar kayboldular ve hiçbir zaman suppuration durumunda gelmediler. Bu şişlikler, gevşek, büyük, yaygın karakterde olup iltihapsiz ve ağrısızdırlar ve herhangi bir kritik belirti olmaksızın kayboldular. Onlara, yetişkinler, egzersiz yapanlar yakalanırlar ve nadir olarak kadınlara etki ederler. Birçokları kuru öksürük verirler ve boğuk ses çıkarttırırlar. Bazı vakalarda daha erken, diğerlerinden daha sonra olmak üzere testislerde ağrılı iltihaplar olur. Bu vakalarında bazıları ateşli, bazıları ateşsizdir."

Hipokrat'ın eserlerinde tanımlanan gözlem, özellikle muayene ve palpasyona dayanırdı. Bundan başka koku duyusunun kullanımı, kaba tipte bir askültasyon çeşidi olan bir hastayı sarsma metodları da diğer muayene özellikleri arasında idi. **Hipokrat**, kitaplarında arasında idi. Hipokrat, kitaplarında özel-

likle pnömoni, lohusalık humması, şarbon, kabakulak, malarya gibi kolayca tanımlanan hastalıklardan söz eder. Yine Hipokrat, eserlerinde, hastalıkları akut hastalıkların bir sonucu olarak kabul etmektedir. Burada **Hipokrat**'ın ilgilendiği durum, yalnız hastada beliren bir hastalık değil, fakat aynı zamanda hastanın kendisi idi. O, organların lezyonlarından çok bir bütün olarak vücutla ilgili idi. Bu nedenle boşaltım metodları, ilaçla tedavi, kafatası trepanasyonu vb. onun metodları arasındaydı.

Hipokrat'ın kitaplarında ağız ile ilgili hastalıklar ayrı bölümler olarak incelenmeyip; bunlar diğer hastalıkların yan etkileri olarak belirtildi. **Hipokrat**'ın epidemik hastalıklarla ilgili 4. kitabındaki bir vaka bildirisinde dişlerin günümüzdeki gibi numaralandığı görülür. Ağrılı bir ağız erozyonu olan bir çocukta önce alt dişler, daha sonra da üst dişler gevşer. Damak kemiğinin bir kısmı eksildiğinde burunun ortasında çökme olur. Eğer ön dişler kaybedilirse burun düzleşir. "Ön dişlerden sayıldığında 5. olan dişin ikişer çift halinde 4 kökü vardır. Köklerin uçları sanki komşu dişlerin köküymüş gibi içe doğru eğilmişlerdir. 3. Dişte diğerlerine oranla daha sık apse oluşur. Uyku sırasında görülen koyu burun akıntısı ve ağrının nedeni genellikle bu diştir. Bu dişte çürük oluşabilir, ancak 5. dişlerde çürük görülme olasılığı daha fazladır. 5. dişin ortasında bir, ön dişlere yakın kısmında iki tüberkül bulunur. 7. dişin kalın sonlanan tek bir kökü vardır."

Buna göre Hipokrat dişleri numaralandırmaya yan kesici diştten başlar. "Ön diş" olarak bilinen orta kesiciler numaralandırmaya alınmamıştır. 5. dişin tanımlaması daha çok alt 1. büyük azya uymasına rağmen üst 1. büyük azydır. 3. diş yani üst 1. küçük azy o zamanlarda bilinmeyen maksiller sinüsü enfekte etmektedir. Koyu burun akıntısının nedeni buna bağlanmaktadır. 3. büyük azy bu yazıda 7. diş olarak geçmektedir. Yazının bir bölümünde 3. büyük azy "akıl veren diş" olarak adlandırılmıştır. Hipokrat'ın yazılarında dişlerin kemiklerden daha sonra geliştiği belirtilir. Hipokrat insanın yapısı hakkındaki kitabında şöyle demektedir: "Gelişim, kafatası ve her iki çene kemiklerinden başlar. Dişler diğer kemiklerden daha serttir. Dişlerin gelişimi, çocuk annenin bedeninde iken başlar. İlk gelişen dişler 7 yaşında dökülmeye başlar, ancak bazı dişler daha erken dökülebilir. Tüm kemikler arasında yalnızca çene kemiklerinde damarlara rastlanır. Bu nedenle, çene kemiklerinde beslenme, diğer kemiklere oranla daha iyidir." Hipokrat damar ve sinir demetinin alt çene kemiğine foramen mandibulareden girdiğini ve damar ve sinir

demetinin üst çeneyi foramen infraorbitalden terk ettiğini bilmekteydi.

Hipokrat'ın kitaplarından biri "**Diş Sürmesi**" başlığını taşır. Bu kitaptaki bazı bölümler diş sürmesini şöyle anlatır. "Diş sürmesi sırasında barsakları iyi çalışanlarda, barsakları iyi çalışmayanlara oranla daha az konvülsiyon görülür. Diş sürmesi sırasında yüksek ateş görülen kişilerde daha az konvülsiyon olur. Diş sürmeleri kış dönemine rastlayanlarda diğer fonksiyonlar daha normal olmaktadır. Diş sürmesi sırasında yüksek ateş görülen kişiler de daha az konvülsiyon olur. Diş sürmeleri kış dönemine rastlayanlar da diğer fonksiyonlar daha normal olmaktadır. Diş sürmesi sırasında konvülsiyon geçiren çocukların tümü ölmez; birçoğu iyileşir."

Diş çürüklerine iki endojen faktör (ruh ve mukus) ve bir eksojen faktör'ün (beslenme) neden olduğu ileri sürülmüştür. Çürük etyolojisinde diş kurdu kavramından söz edilmez. Tedavi tümüyle lokal girişimleri kapsar. Sallanan dişler çekilir. Sallanmayan dişler ise mukusun kurutulması amacıyla koterize edilir. Sallanan dişlerin çekimi Hipokratik cerrahide önemli bir yer tutmaz.

Hippokrat'ın kitaplarından birinde çekim işlemi tanımlanmıştır. Çekim işleminin davye gibi aletler kullanılarak kolaylıkla yapılabileceği belirtilir.

Hippokrat, ayrıca dil kenarlarında kronik yaralar olan kişilerde keskin kenarlı diş olup olmadığının mutlaka araştırılması gerektiğini yazar. Bu, günümüzde de geçerli bir durumdur.

Çene kırığı ve çıkıkları, **Hippokrat**'ın "eklemler" konulu kitabında ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Çene eklemlerinin anatomisi, çiğneme kaslarının tutunmaları ve hareketli alt çene ile hareketsiz üst çene arasındaki ilişkiler açık bir şekilde tanımlanmıştır. Bu kitapta çene çıkıklarının tedavisi doğru olarak tanımlanmıştır. Alt çene kırıkları açıklanırken total ve parsiyel kırıklarının birbirinden ayırt edildiği sıklıkla görülmektedir. Her iki tip kırıkta da tedavi el ile yerine yerleştirmedir. Eğer kırık bölgesindeki dişler yerinden oynamış ya da gevşemişse bunlar birbirine bağlanır. Kırık parçalar karşı karşıya getirildikten sonra dişler birbirine genellikle altın telle bağlanır.

Hippokrat, çene ucu kırıklarını anlatırken alt çene ucunda bir simfiz olduğunu belirterek anatomik bir yanılığa düşmüştür. **Hippokrat**'ın alt grup hayvanlar üzerinde yaptığı diseksiyon sonuçlarını olduğu gibi insanlara aktardığı sanılmaktadır. Bu dönemde insan diseksiyonları yapılmamakta olup **Hippokrat**'ın bu konuda yanıldığı görülmektedir.

Hipokrat, medikal deontolojiye de eğilmiş ve bu konuda bazı eserler vermiştir. Bunlardan **Hipokrat Aforizmaları** bugünün ve yarının hekimlerine yol gösterecek olan kuralları taşır. **Hipokrat Aforizmaları**'ndan alınan şu satırlardaki bazı tıbbi bilgiler dikkati çekicidir: "Şişman insanlar, zayıflardan daha çok ölüme maruz kalırlar. Belli bir neden olmaksızın sık sık bayılanlar aniden ölebilirler. Bir yaranın üzerinde sonradan olan spazm öldürücüdür. Spinal deformasyon ekseriya öksürükle ve akciğerlerin tüberkülozu ile beraber olur."

Yine **Hipokrat**'ın, tıbbi deontoloji açısından atasözü haline gelen birkaç deyişi şunlardır:

"Her şeyden önce hastaya zarar vermeyeceksin. Ağrıyı dindireceksin. Cerahati nerede görürsen boşaltacaksın, temizleyeceksin. Çocuk düşürmeyiniz. Hekimin görevi hastayı nadiren iyileştirmek, çok kere ağrısını gidermek, fakat her zaman teselli etmektir."

Görüldüğü gibi yüksek ahlaki idealler **Hipokrat**'ın tüm eserlerinde vardır.

Eserlerindeki etik kurallar derin akılcılık gösterir.

Ancak **Hipokrat**'ın tedavi edilemeyecek olan hastalara karşı gösterdiği akılcı duygusuzluk, onun zamanın tedavi kurallarına dayanmakta olup, devrin ışığında değerlendirilmelidir.

Olgunluğu ve derin bilgisi nedeniyle **Hipokrat** zamanında İslam dünyasında da etki etmiş ve ünlü hekim, **Lokman Hekim**, onun İslam dünyasındaki sembolü olmuştur.

Ünlü **Hipokrat Yemini** ise şöyledir:

"Hekim **Apollon**, **Aesculapios**, **Hygeia** ve **Panacea** adına, bütün Tanrılar ve Tanrıçaların şahitliğinde yemin ederim ki, aşağıdaki andımı kabiliyetim ve gücüm yettiğince yerine getireceğim. Bu sanatı bana öğreteni ebeveynim yerine koyacağım, hayatımı onunla paylaşacağım ve ihtiyacı olursa mallarımı onunla bölüşeceğim, çocuklarına kardeşlerim gibi bakacağım, istedikleri taktirde bu sanatı onlara ücretsiz ya da yazılı bir söz almaksızın öğreteceğim, bilgilerimi oğullarıma, ustalarımın oğullarına, ve bu mesleğin kurallarını kabul edenlerden başka kimseye öğretmeyeceğim. Tedavi reçetelerimi kabiliyetim ve gücüm yettiğince hiçbir zaman birisine zarar vermek için değil, hastalarımın iyiliği için kullanacağım. Hiç kimseyi memnun etmek için ölümcül bir ilaç reçete etmeyeceğim gibi, ölümüne neden olabilecek bir tavsiyede dahi bulunmayacağım. Bir kadına düşük yaptıracak aletler vermeyeceğim. Hayatımın ve sana-

tımın saflığını koruyacağım. Bıçağımı mesanesinde taş olduğu aşikar olanlar için bile kullanmayacağım, bu işi ehillerine bırakacağım. Gittiğim her eve sadece hastanın iyiliği için gireceğim, kendimi hastalık yapıcı etkenlerden ve özellikle de ister hür ister köle olsun kadın ve erkeklerle aşkın hazlarından uzak tutacağım, sanatımın icrası esnasında ya da günlük ha-

yatımda bana gelen ve yayılmaması gereken bilgileri sır olarak tutacağım ve hiçbir zaman açmayacağım. Bu andımı tuttuğum sürece, hayatım ve sanatımın icraası bana mutluluk versin, tüm insanlar tarafından her zaman saygı göreyim, eğer yeminimden dönersem bunun zıddı bana az gelsin."

KAYNAKLAR

1. Ackerknecht EH. Primitive Medicine. Hamdard Medical Digest 3 (1-2), 11-35 (1959).
2. Buck A. The Growth of Medicine from the Earliest Times to 1800. Yale University Press, New Haven, 1917.
3. Davidson GR. Medicine Through the Ages. Roy Publishers Inc, New York .1968.
4. Demirhan Erdemir A. Tıp Tarihi ve Deontoloji Dersleri. Bursa: Uludağ Üniversitesi Matbaası, 1994.
5. Demirhan Erdemir A. Kısa Tıp Tarihi. Bursa: Uludağ Üniversitesi Matbaası, 1982.
6. Garrison F. Introduction to the History of Medicine. Press of W. B. Saunders, London, 1929.
7. Major RH. A History of Medicine. Press of Menasha, USA, 1954.
8. Margotta R. An Illustrated History of Medicine. Hamlyn Publishing Group, Verona, 1968.
9. Mettler CC. History of Medicine. Blakiston Company, Toronto, 1974.
10. Singer C. Science, Medicine and History. Oxford University Press, England, 1953.
11. Talbott JH. A Biographical History of Medicine. New York, 1970.
12. Ünver AS. Hippokrat'ın Ağacı. Dirim Dergisi, 1946: 21(2):13-14.
13. Ünver AS. Hippokrat'ın Türk İlim Aleminde Düstur Tutulan Bazı Sözlerine Dair. Hekim ve İlaç Dergisi, 1963: 3(1): 25- 27.
14. Demirhan Erdemir A. Tıp Tarihi. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri, 2014.
15. Demirhan Erdemir A. Prehistorik ve İlkçağlarda Tıp. İstanbul: İstanbul Tıp Kitabevleri, 2018.